

SZABÓ LÁSZLÓ ALEZREDES:

AZ 1514. ÉVI MAGYARORSZÁGI PARASZTHÁBORÚ HADMŰVÉSZETE

A parasztháború hadművészetét tanulmányozó kutató bizonyos fokig nehéz helyzetben van. Elsősorban nem is azért, mert nem rendelkezik elegendő történeti forrásanyaggal, hiszen a háború történetéről jó néhány leírás maradt ránk. Ezek szerzői azonban kivétel nélkül a nemesi osztály szemszögéből nézve mondják el az eseményeket — sokszor ellentmondásosan és elnagyolva. Hadművészeti kérdésekkel pedig értékelően egyáltalán nem foglalkoznak. A hadművészet problémáinak vizsgálata ugyanakkor mégsem hanyagolható el, mert fegyveres küzdelem tagadhatatlanul folyt a két szembenálló tábor között, ennek megvívási módjai, a felek tevékenysége mindenképpen a hadművészet keretébe tartoznak. Ez a rövid, alig néhány hónapig tartó összecsapás azonban a kor hadművészetében nem hozott újat. Lényegében egy nagyobb létszámú, de a harcban gyakorlatlan parasztsereg állott szemben — egy kiváló tehetségű és tudású katonai vezetése alatt — a nemesség kisebb létszámú, de jól képzett, harcban jártas csapataival. Ennek nem mond ellent az, hogy Dózsa igyekezett a rendelkezésére álló tömegeből fegyelmezett hadsereget teremteni, és munkájának eredményeképpen sikerült is néhány kisebb — a nemesekkel mindenben egyenlő értékű — jól szervezett egységet létrehozni. A sikeresebb szervező munkát egyrészt az időhiány hiúsította meg, másrészt az, hogy a parasztsereg nem volt egységes. A forradalmi elemet képviselő falusi és városi nincstelének mellett városi polgárokból, telkes jobbágyokból, hajdúkból, sőt kisnemesekből és a királyi hadseregből átpártolt zsoldosokból állott. Ilyen vegyes összetételű sokaságból rövid idő alatt jól szervezett, ütőképes hadsereg felállítása meghaladta Dózsa és társai erejét. Valószínűnek kell tartanunk, hogy ha elegendő idő áll rendelkezésükre, a kor szervezési elveinek megfelelő sereget tudnak létrehozni.

Hátrányt jelentett a parasztsereg fegyverzetének szegényes volta is. Egységes fegyverzetről csak igen nagy jóakarattal, a sereg néhány kisebb — katonailag jól képzett — egységénél beszélhetünk. A zöm kiegészített kaszával, lándzsával, fejszével, cséphadaróval volt ellátva. Ennek oka korabeli városaink fejletlenségében, illetve maga-

tartásában rejlik. A jelentősebb iparral rendelkező nagyobb városok — kiváltságaikat féltve — nem csatlakoztak a parasztsághoz, a kisebb mezővárosok pedig nem vállalkozhattak a sereg felszerelésére.

A paraszthad elsősorban nagyszámú gyalogságból és kisebb mértékben könnyűlovasságból állott. Legértékesebb elemeit a királyi seregből átállt zsoldos katonák és a hajdúk alkották. Ezek voltak általában a sereg oktatói. Fegyverzetük kard, lándzsa és kisebb számú löfegyver volt. A harcban fegyelmezett rendet tartva külön osztagokban tevékenykedtek.

A parasztsereg harcászatának fő problémáját — az előző századokhoz hasonlóan — a lovasság elleni gyalogsági harc képezte. Megoldása nemcsak Magyarországon, hanem Európa-szerte általánosan a hadművészet homlokterében állott. A páncélos lovasság hosszú időn keresztül fölényben volt a gyalogsággal szemben. A gyalogság első győzelmeit a lovagi seregek ellen a XIV. század elején aratta Flandriában és a svájci hegyek között. A győzelmet az új fegyver, az alabárd nagyszámú alkalmazása, a gyalogos harcrend mélységének növelése tette lehetővé. Ez a mélységben tagozott harcrend — a szekérvárakkal kombinálva — terjedt el a huszita háborúkban. Itt jelent meg a gyalogság fegyverzetében az alabárd és a horgas lándzsa mellett a vasalt cséphadaró. E fegyverek ellen a páncélos lovasság már nehezen tudott védekezni. A könnyűlovasság rohamait pedig hatásosan verte vissza a szekérvár.

A husziták tapasztalatai terjedtek el és tükröződtek a Mátyás-kori magyar hadművészetben is. Mátyás állandó hadseregében jelentős számú cseh zsoldost találunk és a huszita háborúk harcosainak utódai megőrizték a század elején lezajlott háborúk hagyományait.

Mátyás hadseregének fő erejét még a nehéz páncélos lovasság alkotta, de mellette nem egyszer már jelentős szerep jutott a gyalogságnak is. A Mátyás-kori gyalogság harceljárása a huszita harcászat továbbfejlesztésén alapult. A nehézkes szekérvárat már ritkán alkalmazták, helyette a pajzsos, páncélos nehézgyalogság — pajzsait szorosán egymás mellett összezártan tartva — képezett védőfalat az ellenség lovasrohamai ellen. A döntést a lovasság csapása és a könnyűgyalogság rohama volt hivatva kivívni.

A XVI. század elején lezajlott török elleni harcokban ez a harceljárás általában bevált a változtatással, hogy a könnyűlovasság szerepe növekedett. A gyors, könnyű török lovassággal csak hasonló lovasság vehette fel a küzdelmet. A magyar fegyveres erő alapját ebben az időben a nemesi lovasság, a nagybirtokosok bandériumai és a királyi — nagyrészt zsoldos — lovascsapatok alkották. A harcban a főszerep a lovasságé volt, amely egyrészt biztosította a saját szárnyakat, felderített, portyázott, illetve kivívta a döntést.

Dózsának sem lehettek másfajta harcászati ismeretei. Legfontosabb feladatai egyikét az jelentette, hogy könnyű- és vegyes fegyverzetű, legnagyobb részben gyalogos hadseregét képessé tegye a nemesi lovasság elleni harcra. Erre a feladatra legmegfelelőbb volt a hajdúk és a volt királyi zsoldosok alkalmazása. Hosszú lándzsákkal ellátott gyalogos

osztágaik a harcrendben a várható döntés helyén, illetve a legveszélyesebbnek látszó pontokon helyezkedtek el és megerősítették a egyes fegyverzetű, gyakorlatlanabb csapatokat. A gyakorlatlanság volt egyébként is a parasztsereg egyik leggyengébb oldala, mert a jelentkező önkéntesek kiképzésére kevés idő állt rendelkezésre.

Az ellenség lovasrohamai elleni sikeres tevékenység elősegítésére Dózsa a sereg harcrendjét igyekezett mélységben tagozni, hogy a nemesi lovasság első rohama ne törhesse át.

A keresztshad lovassága nem játszott jelentős szerepet. Főleg a parasztsereghez csatlakozott kisnemesekből állott. Feladata, a felde-ritésen kívül, a szárnyak biztosítása volt.

A szekérvárat már csak ritkán — elsősorban a táborok védelmére alkalmazták. A Pest alatti csoport például a gubacsi tábor központjában szekérvárat létesített, amely a június 8-i harcban a védelem fő ereje volt. Kellő biztosításáról azonban nem gondoskodtak, így Bornemissza csapatainak sikerült áttörni a szekérfalon és megsemmisíteni a védőket.

Tűzfegyverek csak kis számban voltak a parasztseregben. Kézilőfegyver nagyon kevés lehetett. Ennek oka, hogy a kezdetleges vascsőből éppen ebben az időben fejlődött ki — a kanócos kakasszerkezet elterjedésével — a tulajdonképpeni kézilőfegyver. A XVI. század elején Magyarországon azonban az ilyen fegyver nagyobb számú előállításához szükséges gazdasági-technikai feltételek hiányoztak. A lőfegyver egyébként Európában is meglehetősen lassan fejlődött. Számuk a XVI. század elején átlagosan még a korszak legerősebb hadseregeiben, a francia és spanyol hadseregben sem haladta meg a szűrővágófegyverek 1/10-ét.

Ugyanez a helyzet a lövegekkel is. Történészeink és hadtörténészeink írásaikban gyakran szólnak a parasztsereg tüzérségéről. Ezt a meghatározást azonban — véleményem szerint — nem fogadhatjuk el.

A források ugyan említik, hogy Dózsaék rendelkeztek néhány löveggel. Ez nem kétséges, hiszen tudjuk, hogy a Mátyás-kori hadseregben is volt kevés számú — kőgolyót lövő — löveg. Ezeket azonban, véleményem szerint, még nem nevezhetjük tüzérségnek. A parasztsereg tüzerszközei is inkább a huszitákéhoz hasonló, szekerekre szerelt lövegcsövek lehettek, a kerekcsöves lövegtalp ugyanis csak az előző század végén jelent meg, közelebből a franciák 1494—1505 között lezajlott itáliai hadjárataiban. Nem valószínű, hogy a korabeli tüzértechnika e jelentős újítása rövid idő alatt eljusson Magyarországra — és éppen a parasztsereghez.

A tüzérség is Franciaországban alakult ki, lényegében ugyanebben az időben, amikor a gazdasági-technikai bázis fejlettsége ezt lehetővé tette. Magyarországon azonban ilyen adottságok ebben az időben nem voltak.

Nagy problémát jelentett a vezetés megszervezése. A magasabb parancsnokokat maga Dózsa nevezte ki. Ilyen volt testvére, Dózsa Gergely és a felkelés lelke, Mészáros Lőrinc pap. Dózsa Gergely báty-

jához hasonlóan jól képzett katona volt, de ingadozó magatartása nem vált az ügy hasznára. Lőrinc pap, mint odaadó forradalmár, tömegeket tudott a felkelés mellé állítani, de katonai tudása meglehetősen hiányos volt.

Az alsóbb vezetőket általában maga a nép választotta — legtöbbször papok, kispapok, diákok, hajdúk, vagy a keresztesekhez csatlakozott zsoldosok közül. Katonai értékük vegyes volt, mert a választásnál nem mindig voltak tekintettel a kiszemelt vezető katonai tudására. Ez pedig sokszor megbosszulta magát. A gyakorlatlan vezetők a döntő pillanatokban — mint a temesvári csatában elharapózott pánik is bizonyítja — nem tudtak úrrá lenni a váratlan helyzeteken.

Dózsa jól képzett katonai vezető volt. A hadjárat terve is ezt bizonyítja. A tevékenység színterének megválasztása, a sereg útvonalának kijelölése az adott esetben sikerrel kecsegtetett. A parasztseregnek a Tiszántúlra való átkelése, illetve ottani tevékenysége azt eredményezte, hogy az ország legforradalmibb területeit sikerült ellenőrzése alá vonni, ahol a lakosság nagymértékű támogatását élvezhette. Báthory délvidéki haderejének szétzúzása, illetve Temesvárnak, a Délvidék kulcsának elfoglalása pedig biztos alapot teremthetett volna a további küzdelemhez.

A tervben kétségkívül sok realitás volt. A parasztsereget a háború kezdetén csak a királpárti urak részéről fenyegette támadás. A legerősebb nagybirtokos, Zápolya erdélyi vajda még nem avatkozott be a háborúba, mert politikai célkitűzéseinek nagyon megfelelt a királyi hatalom és a királpárti nemesek erejének meggyengítése a parasztok által.

Ily módon Dózsának a Báthory vezette csapatok szétverése után nem kellett tartania komolyabb támadástól, mert ezeken kívül már csak Nándorfehérvárott volt jelentékenyebb királyi katonaság. Tőlük azonban Dózsa nem tartott, hiszen rövid idővel azelőtt maga is oda-tartozott, és számíthatott ottani barátai, hívei támogatására.

A Dózsa-kutatók között felvetődött az a vélemény is, hogy a főereg fő célkitűzése a nagylaki csata után az Erdélybe való behatolás volt, és Dózsa tulajdonképpen Erdélyt kívánta a felkelés bázisául felhasználni. A Maros menti várak elfoglalása is ezt a célt szolgálta volna. Úgy vélem, miután ez a kérdés szorosan összefügg a fegyveres küzdelem alakulásával, nem lesz érdektelen részletesebben megvizsgálni.

A főereg a nagylaki győzelem után keletre fordult Erdély irányába, azonban Solymos megvétele után nem folytatta előretörését, hanem megállt, illetve Temesvár felé fordult. Ez az időpont az, amelyet egyes kutatók mint fordulópontot értékelnek.

Miért nem folytatta útját Erdély felé a keresztes had? Hiszen a Maros völgye mint természetes útvonal kiváló lehetőséget adott volna a keleti országrész belsejébe való előretöréshez. A válasz az — e nézet hívei szerint —, hogy Solymos elfoglalásával egyidejűleg Zápolya hadserege is Dévára ért és lezárta a folyó völgyét a parasztok előtt. Ez készítette ezután Dózsat, hogy most már újabb célpont — Temesvár irányába forduljon.

Ez a koncepció — véleményem szerint — nem veszi figyelembe a reális katonai helyzetet és Dózsa seregének lehetőségeit. Katonai szempontból teljesen irreálisnak kell tartanunk egy olyan elképzelést, hogy egy felkelő hadsereg önként eltávolodjék természetes bázisától — jelen esetben az Alföldtől —, ahol a legforradalmibb erők gyülekeznek, és ami a legfontosabb: a seregnek élelmiszerekkel való ellátása a gyenge termés mellett is még a legjobban biztosított. Még az Alföld akkori szegényes úthálózata is jobban elősegíthette a kereszt-sereg manőverezését, mint a szűk folyóvölgyekkel átszeldelt Erdély, ahol az egyetlen számottevő pozitív tényező, a számbeli fölény egyáltalán nem érvényesülhetett. A terep nagyobb erők szétbontakozását csak nagyon kevés helyen teszi lehetővé. Erődített helyek megvívására a paraszthad már kevésbé volt alkalmas. A Maros-völgyi várak elfoglalása is csak azért sikerült, mert jóformán alig volt védő-őrségük. A jól megerődített, fallal kerített szász és más erdélyi városok, várak megvétele nem sok sikerrel kecsegtetett. A biztos bázist Temesvár birtoka jelenthette, ezért inkább azt a tervet kell reálisnak tartanunk, amely ennek elfoglalását irányozta elő.

Az Erdélybe való bezárkózás másrészt azt is jelentette volna, hogy Dózsa önként elszigeteli magát az ország más részein gyülekező parasztcsoportoktól, arra kényszerítve őket, hogy hosszadalmas menekéssel jussanak el a főereghez.

A felkelés sikerét éppen az segítette volna nagymértékben elő, hogy mennyire sikerül a különböző országrészekben gyülekező keresztessékekkel való kapcsolatfelvétel. Dózsa ennek érdekében több kisebb, egyenként néhány ezer főnyi sereget ki is különített. Tevékenységük egyben a kisebb nemesi seregeket is leköthette volna, ha gyorsan és határozottan lépnek fel az ellenséggel szemben. A gyakorlatlan vezetők azonban késedelmeskedtek, vagy — mint a pesti sereg vezetője, Száleresi Ambrus — behódoltak az uraknak. Így végeredményben nem a nemesi csapatok erői, hanem a parasztseregek egy része forgácsolódott szét és a magukra maradt kisebb csoportokat a nemesek egyenként semmisítették meg.

A háború elején Dózsa jól kihasználta a nemesek kezdeti megosztottságát és felkészületlenségét. Terveit a váratlanságra alapozta és meglepő, gyors manővereket is alkalmazott.

Ezek sikeréhez a csapatok nagyfokú mozgékonyására és ezzel együtt nagy menetteljesítményekre volt szükség. Miután a parasztsereg élelmezése és más szükségleteinek biztosítása helyszíni beszerzéssel történt, megszabadult a nagy, és a mozgást erősen hátráltató szekérkaravántól. A napi menetteljesítmény átlagosan 15—20 kilométer között mozgott. Figyelemre méltó a tiszavárkonyi átkelés előtt végrehajtott 37 kilométeres napi menet. Ennek értékelésénél azt kell figyelembe venni, hogy a zöm gyalogosokból és elsősorban olyan emberekből állt, akik nem szoktak hozzá a hosszú és megerőltető menetelésekhez.

Dózsa sikeresen alkalmazott kisebb előreküldött csoportokat is, amelyek lényegében a mai ismereteink szerinti előrevetett osztagok

feladatát látták el. A Balogh István vezette csoport igen jelentős módon járult hozzá a nagylaki győzelemhez. Balogh parancsot kapott az apátfalvi átkelőhely elfoglalására — és feladatát eredményesen teljesítette. Az osztag sikeres tevékenysége nemcsak a fontos átkelőhely birtokát juttatta a parasztsereg kezébe, hanem egyben szétbontakozásra készítette az ellenséget, amelyet sikeresen meg is tévesztett. A nemesek úgy vélték, hogy a főerőket verték szét és ezért Dózsa seregének támadása meglepően érte őket. Az eredményes lesvetésben tulajdonképpen az ősi nomád harceljárás egyik elemét ismerhetjük fel, amelyet később a végvári harcosok is sikeresen alkalmaztak a török elleni harcokban.

A parasztsereg kihasználva számbeli fölényét, a kisebb nemesi csoportokat, udvarházakat, megerődített kastélyokat rendszerint egyetlen rohammal verte szét, illetve foglalta el. A tartalékképzésnek itt nem volt nagy jelentősége. Amikor azonban nagyobb méretű összecsapásra került sor, Dózsa azonnal gondoskodott megfelelő tartalék kikülönítéséről.

A tartalék azonban nemcsak a váratlan helyzetek megoldásának eszköze, hanem a döntés kivívásának közvetlen tényezője is volt, amint ezt a nagylaki csata is bizonyította. Nagylaknál, miután a nemesi sereg beleesett a csapdába, heves harc bontakozott ki, melyet a tartalék lovasság rohama döntött el. A temesvári csatában a vereség egyik oka éppen a tartalék hiánya volt. Dózsa, hogy Zápolya seregének széles arcvonalát ellensúlyozza, kénytelen volt maga is meghosszabbítani a szárnyakat. Ez lényegesen megnövelte az első lépésben alkalmazandó csapatok számát. Miután a harcrend mélységi tagozása is jelentős erőt követelt, megfelelő tartalék kikülönítésére nem volt lehetőség. A csata kritikus pillanatában, amikor a közép hátrálni kezdett, Dózsa kezében nem volt olyan erő, mellyel a harc kimenetelét befolyásolni tudta volna.

Dózsa egyik lényeges hadvezéri tulajdonsága a siker gyors kifejtésére való törekvés volt. A nagylaki győztes csata után — mint láttuk — a parasztsereg azonnal elfoglalta a Maros menti várakat, Csanádot, Aradot, Lippát és Solymost, lezárva ezzel az Erdélyből az Alföldre vezető Maros völgyi útvonalat. A főserg június 14-én már Temesvárnál volt, nem hagyva időt a nemesi csapatoknak, hogy magukhoz térjenek a vereség után. A Maros völgyének lezárása egy része volt annak a tervnek, hogy a Temesvár felé haladó fősereget széles körben vegyék körül biztosító csapatok. A portyázó kisebb különítmények pedig a csapatfelderítés feladatait végezték és hírt adtak az ellenség mozdulatairól.

Nem feledkezett meg a szárnyak és a főserg hátának biztosításáról sem. A Tiszántúlon működő főserg fedezésére jobbról Mészáros Lőrincet rendelte ki kb. 5000 főnyi sereggel a Duna—Tisza közére Cegléd—Szabadka irányába. Kelet és észak-kelet felől Barabás pap 4000 embere, Buda felől a gubacsi tábor biztosított. Nem Dózsa hibája, hogy ezek a csapatok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket és nem teljesítették az eléjük állított feladatokat.

A felkelés legsebezhetőbb oldalának az bizonyult, hogy a parasztsereg nem rendelkezett egyetlen számottevő erődítménnyel sem, amelyre — mint bázisra — támaszkodhatott volna. Szükséges lett volna ez egyrészt az ellátás, utánpótlás, kiképzés szempontjából is, de azért is, hogy a forradalmi mozgalom továbbfejlődhessen. Ebből a szempontból kell vizsgálnunk Temesvár hosszantartó ostromát is. Dózsa csapatai egy hónapot vesztegettek el a vár bevételére irányuló műveletekkel és ezzel a váratlanság tényezőjének hatása semmivé vált. A nemesek magukhoz tértek és megszervezhették a felkelők leverését. Önmagától adódik a kérdés: szükség volt-e erre az idővesztésre, szükség volt-e arra, hogy a parasztsereg legjobb erőit elfecsérelje a hiábavaló ostromban? A kérdés tisztázására több tényezőt kell figyelembe vennünk. Elsősorban azt, amit már előbb is láttunk, hogy a parasztseregnek a forradalom továbbfejlesztéséhez parancsolóan szüksége volt egy jól védhető bázisra. Temesvár a déli országrészek legerősebb vára volt. Elfoglalása nemcsak a Délvidék feletti ellenőrzést jelentette volna Dózsa számára, hanem erkölcsi-politikai szempontból is jelentős sikert, ami a továbbiakban nem lebecsülhető előnyökkel járhatott. Temesvár megszerzése minden bizonnyal megerősíti a még ingadozókat, lelket önt a végső sikerben még kételkedő egyes vezetőkbe — és mindenekelőtt újabb tömegek csatlakozását eredményezi. Ezeket az előnyöket Dózsa nem hagyhatta figyelmen kívül.

Az ostromot a parasztsereg a kor hadművészetének minden tekintetben megfelelő módon folytatta. A kor ostromeljárása még nem a falakat romboló tüzérség tüzerején, hanem a faltörő kosok, követőgépek alkalmazásán és a falak alá ásott aknák rendszerén alapult. Miután a falak rombolása elhúzódott, a várat blokáddal segítségével, a védőőrség kiéheztetésével szándékoztak elfoglalni. Ha ez nem volt lehetséges, a falak elleni tömegrohamokkal igyekeztek eredményt elérni.

Az ostrom megkezdésekor az ostromlók a védőművekkel szemben megerősített összefüggő, ún. „ellenerősítési” vonalat (contravalláció) hoztak létre, amely egyrészt megakadályozta a kitörési kísérleteket, másrészt alapja volt a falak ellen irányuló műszaki munkáknak. Az innen kiinduló árkokban közelítették meg a támadók a falakat, tolták előbbre a követőgépek állásait. A falakhoz érve állásokat építettek a faltörő kosok számára, illetve megkezdték az aknafúrást. A falak alá ásott aknák sikeres felrobbantása után a keletkezett rések ellen rohamokat intéztek, hogy kieroszakolják a várba való bejutást.

Temesvár ostroma is hasonló módon történt. Nehezítette a támadók helyzetét, hogy a vár védelmi képességét a természet védő tulajdonságai is fokozták. Ereje nemcsak falainak vastagságában, hanem a várat három oldalról körülölelő Béga folyó és a negyedik oldalon levő áthatolhatatlan mocsár természetes akadályaiiban is rejlett.

A vár erejére jellemző, hogy közel negyven évvel később, 1552-ben a sokkal nagyobb erejű és technikai eszközökkel — mindenek-

előtt tüzérségi lövegekkel — jól ellátott török hadseregnek is egy hónapra volt szüksége, hogy a kis létszámú védőktől elfoglalja.

Dózsa csapatainak lehetőségeit ez a vállalkozás meghaladta. A falak ellen intézett rohamok hatástalanok maradtak, a műszaki munkák pedig elhúzódtak.

Az ostromlóknak először a Béga folyót és a mocsarakat kellett lecsapolni, majd a különféle ostromeszközök, kő- és nyilvetőgépek, faltörő kosok számára állásokat építeni, ostromlétrákat készíteni. Mindezekhez jó műszaki képzettségű emberekre és jól működő műszaki szervezetre volt szükség. Feltételezhetjük tehát, hogy Dózsa a seregben levő földmunkákhoz, kovácsoláshoz, ácsmunkákhoz értő embereket összevonta és mint — a mai ismereteink szerinti — műszaki csapatot alkalmazta. A jó műszaki tudást, felkészültséget dicséri, hogy ezek a munkálatok viszonylag rendben folytak. Egy hónap alatt például a folyót és a mocsarakat levezető csatorna mintegy három kilométer hosszúságban készült el.

Kiválóan oldották meg a tiszavárkonyi átkelésnél felmerülő műszaki feladatokat is. A korabeli hadseregek átkelése általában kétféle módszerrel történt. Ha a sereg elegendő úszóeszkővel rendelkezett, rendszerint az áthajózást választották, ha nem, állóaljzatos hidat építettek — mint például néhány évtizeddel később a törökök Eszék-nél.

Dózsa serege számára azonban ez nem volt járható út. A gyülekező kereszties sereg eredetileg nem tervezett folyóátkelést, átkelőeszközei nem voltak, a helyszínen pedig annyi vízijárművet találni, amely lehetővé teszi a nagylétszámú sereg gyors átkelését — bizonytalannal nem lehetett. De nem várokozhattak az ugyancsak hosszabb időt igénylő állóhíd elkészültére sem, hiszen a háború kezdetének legfőbb követelménye éppen a gyorsaság volt. Az átkelést a helyszínen talált eszközökből épített úszóaljzatos hidon kellett végrehajtani. A híd aljzatát láncokkal összeerősített üres hordók alkották, amelyekre gerendákat, illetve pallókat erősítettek. A jó műszaki munkát bizonyítja, hogy nemcsak a gyalogság és a lovasság, hanem a sereg néhány lövege is biztonságosan átkelhetett rajta.

*

A parasztháború hadművészeti problémáinak vizsgálatánál nem tőrekedhettem teljességre, mert ezt a rendelkezéseimre álló források nem teszik lehetővé. Céлом az volt, hogy — sokszor csak feltételezésekre utalva — ráirányítsam a figyelmet nemzeti múltunk e nagyszerű eseményének kevésbé ismert hadművészeti kérdéseire.